

המזבח שבנה אברהם אבינו בשילה

העברת אוהל מועד אל שילה מתוארת בספר יהושע בקיצור נמרץ, כאילו שילה היא מקום מוכר שכבר דובר עליו קודם: "וַיִּקְהָלוּ כָּל עַדְת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שִׁלָּה, וַיִּשְׁפְּנוּ שָׁם אֶת אֹהֶל מוֹעֵד"¹. אולם פסוק זה הוא אחד הפסוקים הקשים ביותר בספר יהושע: מדוע החליט יהושע לעזוב את הגלגל, המקום שבו שכן אוהל מועד עד אז? ומדוע העביר את אוהל מועד דווקא אל שילה? ומדוע העדיף את שילה האנונימית על פני ערים בעלות מטען רוחני מימי האבות, כגון העיר בית אל? ומהי בכלל 'שילה' – האם זו עיר כנענית שאותה כבש יהושע קודם לכן? ואם היא אכן נכבשה, מדוע אין היא מזכרת בסיפורי הכיבוש, ברשימת המלכים המוכים במלחמה, או בהקשר אחר כלשהו? ואם הקים יהושע את שילה כעיר חדשה על שטח פנוי, מדוע אין שום רמז למיקומה הגיאוגרפי? ומדוע לא מופיעה סיבה כלשהי, רוחנית או מעשית, לכך שיהושע בחר דווקא באיזור זה? ובקיצור: על מה ולמה זכתה שילה להיות המקום שבו תשרה השכינה במשך תקופה כה ארוכה?

על מנת לענות על השאלות הללו נזכיר בקצרה דבר שפורסם בעבר מעל גבי במה זו: ידוע ומפורסם כי פרופ' אדם זרטל מצא בהר עיבל מזבח גדול, שאותו הוא זיהה כמזבח שבנה יהושע; אולם מעטים יודעים כי בתוך המזבח הגדול מצא זרטל מזבח נוסף, קטן וקדום יותר. מתוך ניתוח המקורות התורניים והממצאים בשטח עולה מסקנה מופלאה: המזבח הקטן הוא המזבח שבנה אברהם אבינו בהר עיבל כנסייתו לארץ, ועל גביו בנה יהושע את המזבח הגדול.²

ברצוני להציע, לאור קביעה זו, כי את המזבח של משכן שילה בנה יהושע על גבי המזבח השני שבנה אברהם בארץ: "וַיַּעֲתֶק מִשָּׁם הַקָּהָה מִקְדָּם לְבֵית אֵל וַיֵּט אֶהָלָה, בֵּית אֵל מִיָּם וְהָעֵי מִקְדָּם, וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ לָהּ וַיִּקְרָא בְּשֵׁם ה'".³ העברת אוהל מועד אל שילה נעשתה, אם כן, על מנת להמשיך לצעוד בעקבותיו של אברהם.

אך האם יתכן כי שילה נמצאת בין בית אל ובין העי? באופן מפתיע, התשובה היא חיובית. ראשית יש לבדוק היכן נמצא האתר חסר השם וההגדרה, "בין בית אל ובין העי", שאליו הגיע אברהם ולשם הוא חזר בשנית לאחר שעלה ממצרים.⁴ מתוך כך ננסה להבין מדוע הגיע אברהם דווקא לשם, ומדוע בנה שם מזבח.

ובכן, את בית אל מקובל לזהות עם תל ביתין, שנמצא דרומית-מזרחית ליישוב בית אל של היום, ואת העי זיהה הרב יואל בן-נון עם אתר ח'רבת מרג'מה הסמוך לעין סמיה, כארבעה ק"מ מצפון ליישוב כוכב השחר.⁵ נתון נוסף שצריך להכניס למערכת השיקולים הוא גובהו של המקום, שהרי מלשון התורה ברור כי אברהם, שכבר היה באיזור הררי, עלה אל הר עוד יותר גבוה: "וַיַּעֲתֶק מִשָּׁם הַקָּהָה". כמו כן ברור כי בהר זה קיימת תצפית פנורמית רחבה – שם אמר אברהם ללוט "הֲלֹא כָּל הָאָרֶץ לְפָנֶיךָ", משם השקיף לוט וראה את כל כיכר הירדן, ומשם הביט אברהם אל ארבע רוחות השמים וראה את חבלי הארץ כולה:

¹ יהושע יח, א.

² ראה: מעלין בקודש, גיליון מ"ח, אלול תשפ"ד, עמ' 49-37, וכן גיליון מ"ט, אדר תשפ"ה, עמ' 186-181.

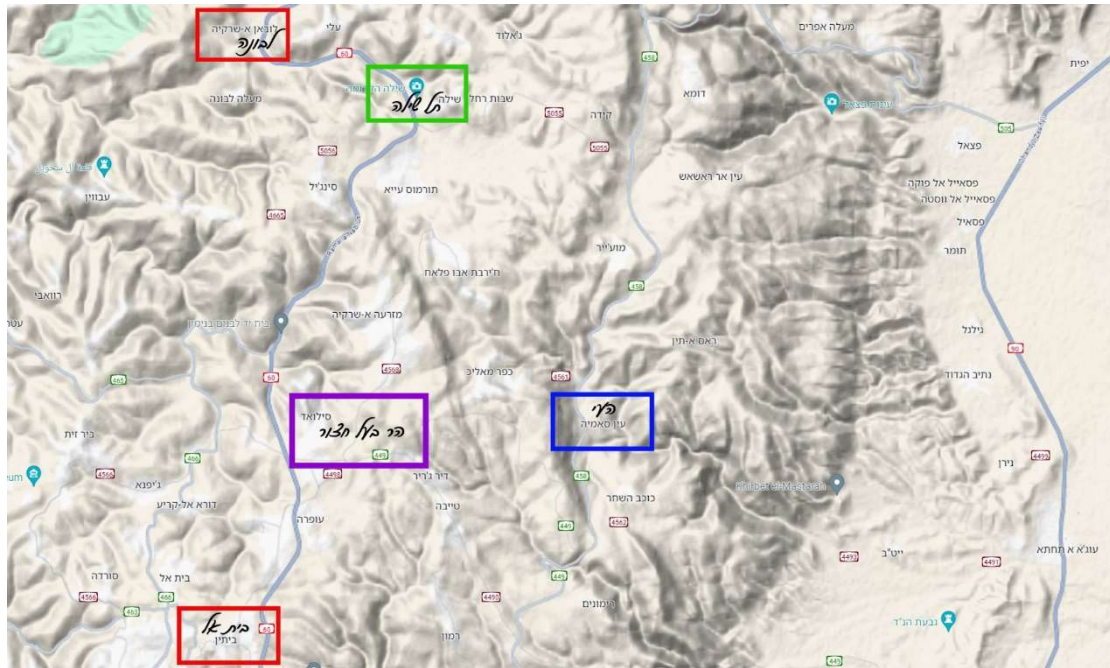
³ בראשית יב, ח. לקראת פרסום מאמר זה הראה לי חתני היקר, הרב יובל צ'קוטאי, כי רעיון זה מופיע בספרו של הרב פנחס הלוי הורוויץ (בעל 'ההפלאה') על התורה: "וי"ל שבזכות [שבעת] המזבחות שבנו האבות... זכו ישראל ביציאת מצרים בשבעה מזבחות... ואפשר לומר שהמזבח שבנה אברהם אבינו באלון מורה, שהוא מקום הר גריזים והר עיבל שבנו בניו שם מזבח, והמזבח השני בין בית אל ובין העי הוא מקום מזבח של שילה, דכתיב בשופטים (כא, יט) 'הִנֵּה חֵג ה' בְּשִׁלָּה... מִזְרְחָה הַשָּׁמֶשׁ לְמִסְלָה...' הרי שהיה במזרח בית אל כדכתיב הכא 'בֵּית אֵל מִיָּם' (פנים יפות, בראשית יב, ח).

⁴ בראשית יג, ג-יא.

⁵ "בא אל עית – פתרון חדש לזיהוי העי", מחקרי יהודה ושומרון, תשנ"ב. קישור למאמר מופיע באתר ויקיפדיה: "העי". חשוב להעיר כי הביטוי "בין בית אל ובין העי" אינו מצביע על כך שמדובר בשני מקומות סמוכים, שהרי מצינו פסוק דומה שבו מזכרים שני מקומות מרוחקים: "בין קדש ובין שור" (בראשית כ, א). ומפרופ' יוסי גרפינקל שמעתי כי המרחק המקובל בעולם העתיק בין עיר לשכנתה היה מרחק של יום הליכה לפחות. ובמקרה הספציפי של בית אל והעי מסופר כי כוחות האורב הגדולים ששלח יהושע לאיזור הצליחו להתחבא שם באופן שגם כאשר יצאו אנשי בית אל למרדף הם לא ראו אותם, וממילא ברור כי המרחק בין הערים היה גדול (יהושע, ח, יז, ועיין מלבי"ם שם ח, ט). וראה גם: מקום בפרשה, עמ' 30-19.

"שָׂא נָא עֵינֶיךָ וּרְאֵה מִן הַמְּקוֹם אֲשֶׁר אֶתָּה שָׁם, צִפְנָה וְנִגְבְּהָ וְנִקְדְּמָה וְיָמָּה, כִּי אֶת כָּל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֶתָּה רְאֵה לָךְ אֶתְנַנְּהָ וּלְזָרְעֶךָ עַד עוֹלָם".⁶

כל פיסות המידע מתנקזות אל מקום אחד: פסגת הר בעל חצור.⁷ הר זה מתנשא לגובה של 1016 מטר מעל פני הים, ומפסגתו קיימת תצפית מרהיבה לארבע רוחות השמים – מן הגליל והחרמון ועד הרי חברון, מהרי הגלעד ובקעת הירדן ועד הים התיכון, ומן הכרמל עד אשקלון. פסגת הר זה נמצאת בדיוק "בין בית אל ובין העי": כאשר בודקים את ציר מזרח-מערב, הציר שמוזכר התורה – "בית אל מים וְהַעֵי מְקֻדָּם" – מגלים כי פסגת הר בעל חצור נמצאת בדיוק בין תל ביתין לבין ח'רבת מרג'מה.⁸

כעת ננסה לאתר את המקום שבו שכן אוהל מועד של שילה. את שילה המקראית מקובל לזהות ב'תל שילה' אשר נמצא בשיפולי היישוב שילה ובצמוד לכביש 60. במקום זה נמצאו עדויות רבות לעיר חשובה ומבוצרת בת התקופה, אבל עד היום הזה לא נמצאה שום עדות לכך ששם שכן אוהל מועד, וזאת על אף שנערכו במקום חפירות אינטנסיביות רבות.⁹

זאת ועוד: מיקומו של 'תל שילה' אמנם מתאים לחלק מן התיאור הגיאוגרפי של שילה בספר שופטים, שכן הוא נמצא "מִצְפּוֹנָה לְבֵית אֵל", אבל המשך אותו פסוק קובע כי שילה נמצאת "מִזְרְחָהּ הַשְּׁמֶשׁ לְמִסְלָה הָעֹלָה מִבֵּית אֵל שְׁכֶמָה", בעוד ש'תל שילה' ממוקם ממש על גבי תוואי הדרך.¹⁰ עוד קובע

⁶ בראשית יג, ט-טו.

⁷ כך כבר כתב הרב יואל בן-נון במאמרו הנ"ל. וראה דעת מקרא בראשית יג, יד ובהערה 33 על זיהוי המקום על-פי המגילה החיצונית לבראשית שנמצאה בקומראן.

⁸ המרחק על ציר מזרח-מערב בין החלק המערבי של ח'רבת מרג'מה (231430) לבין החלק המזרחי של תל ביתין (222770) הוא 8660 מטר. נקודת האמצע על ציר זה היא הנקודה הגבוהה ביותר בפסגת הר בעל חצור (נ.צ.: 227100/653885). לפני כחמישים שנה הונמכה מעט פסגה זו מפאת העבודות שנעשו לשם בניית הבסיס הצבאי במקום.

⁹ ראה ביוטיוב: https://youtu.be/FbxtwC_cC3Y. בעבר סברו כי המשכן עמד על משטח סלע מלבני באיזור הצפוני של התל, אולם בחפירות שנערכו שם נחשפו מבנים מתחת למשטח הנ"ל, וכך התברר שאין זה משטח סלע כלל וכלל.

¹⁰ ד"ר אהרן טבגר טוען שתוואי הדרך בתקופת השופטים עבר בתוואי הדרך הרומאית, ממערב לכביש של היום. לפי דבריו, 'תל שילה' נמצא ממזרח לאותה דרך, וכך מסתדר התיאור שבפסוק עם 'תל שילה' (את תוואי הדרך הרומאית ניתן לראות במפת PEF-1880 באתר עמוד ענן). אך בעיניי הגיוני יותר להניח כי תוואי הדרך בתקופת השופטים לא פסח על העיר הגדולה והחשובה ששכנה באתר 'תל שילה', דהיינו שהדרך עברה בתוואי הכביש של היום, ולפי זה התיאור שבפסוק אינו מסתדר עם 'תל שילה'. למעשה, ככל שהולכים ונחשפים שרידיו של 'תל שילה', וככל שמתברר ששכנה שם עיר חזקה וחשובה, כך מתחזקת ההנחה שתוואי המסילה באותה עת עבר דרך עיר זו – וכך מתחזקת המסקנה שאין זו שילה העתיקה.

הפסוק כי שילה נמצאת "מִנְגַב לְלִבְנָה", בעוד ש'תל שילה' ממוקם ממזרח לכפר לובאן א-שרקיה, היא לבונה.¹¹

אך הבעיה העיקרית בזיהוי המקובל של שילה היא הסתירה לשני נתונים המופיעים בגמרא. הגמרא אומרת שממקום אוהל מועד שבשילה היה ניתן לראות את נחלותיהם של שאר השבטים¹² – ודבר זה אינו מתקיים לא ב'תל שילה' ולא בהרים שמסביבו. מעבר לכך, 'תל שילה' נמצא בעומק נחלת אפרים, ואילו הגמרא קובעת כי שילה נמצאת בנקודת הגבול שבין נחלת בנימין לבין נחלת אפרים.¹³

כל הנתונים הללו מובילים אל מסקנה אחת: אוהל מועד של שילה שכן על פסגת הר בעל חצור.¹⁴ מיקום זה מתאים אל התיאור שבספר שופטים – מצפון לעיר בית אל, מדרום ללבונה, וממזרח לציר העולה מן העיר בית אל לכיוון שכם. מיקום זה מתאים גם לנתונים המופיעים בגמרא: הר בעל חצור הוא אחת מנקודות הגבול שבין בנימין לאפרים,¹⁵ וניתן לצפות ממנו, כאמור לעיל, אל מרבית חלקי הארץ.¹⁶

*

ומה לגבי 'תל שילה'? הלא על גבי 'תל שילה' נמצא הכפר סילון שמשמר את השם 'שילה', וכן נמצאה שם כתובת פסיפס ביזנטית הנושאת את השם 'שילה'!

¹¹ עיין שופטים כא, יט-כא. הרב יואל אליצור תירץ כי המיקום שעליו מדבר הפסוק מתייחס אל הכרמים שבהם נערכו המחולות, וכי המחולות הללו נערכו כחמישה ק"מ מערבית ל'תל שילה', בתוך הטריטוריה הרחבה של העיר שילה. ראה: "התפיסה הטריטוריאלית בכפר הערבי ובגיאוגרפיה המקראית", בתוך: לפני אפרים ובנימין ומנשה. קישור למאמר מופיע באתר ויקיפדיה: "שילה (יישוב מקראי)". אך בעיני תירוץ זה אינו נכון, שהרי התיאור הגיאוגרפי שבפסוק אינו מתייחס אל המחולות אלא אל "חג ה' בְּשֵׁלוּ", דהיינו אירוע שעיקרו הקרבת קורבנות, כמו כל 'חג' בתנ"ך. דברי זקני העדה שם נחלקים לשניים: בפסוק י"ט הם מזכירים את המקום שבו מתקיים חג ה', ובפסוק כ"א הם פונים אל אנשי בנימין ואומרים שיש סיכוי שבמהלך החג תצאנה הבנות מאיזור אוהל מועד אל הכרמים: "וְרֵאֵיְתֶם וְהָנָה אִם יֵצְאוּ בָנוֹת שֵׁילוֹ לְחֹל בְּמַחְלוֹת, וְיִצְאֶתֶם מִן הַכְּרָמִים וְחִטְפֶתֶם לָכֶם אִישׁ אֶשְׁתּוֹ מִבְּנוֹת שֵׁילוֹ".

¹² המשנה במגילה (א, יא) אומרת שבתקופת שילה מותר היה לאכול קדשים קלים 'בְּכָל הַרְוָה' – בכל מקום שבו היה קיים קשר עין עם שילה – והגמרא אומרת שקדשים קלים נאכלו בנחלות שאר השבטים ששנאו את יוסף (זבחים ק"ח ע"ב; רש"י שם ד"ה בין השנאים). בהמשך מביאה הגמרא כדוגמה את בית הכנסת ב'בית מעון' (שנקרא במפות 'תל מעון') – יישוב ששכן בראש ההר המתנשא מעל טבריה, בגובה של 245 מטר מעל פני הים. מבדיקה שערכתי עולה כי אכן קיים קשר עין בין הר בעל חצור לבין 'בית מעון'. קשר עין שכזה אינו מתקיים בין 'בית מעון' לבין 'תל שילה' או כל מקום גבוה אחר באותו איזור.

¹³ זבחים ק"ח ע"ב; ירושלמי מגילה א, יב. יש לשים לב כי רש"י בזבחים שם כותב: "מי מקרבן – שילה וגבול נחלת בנימין", דהיינו שבשלב השאלה מבינה הגמרא כי שילה נמצאת בתוך נחלת בנימין במרחק מסוים מגבולה הצפוני (אלמלא זה, המילה 'גבול' ברש"י מיותרת). וכן יש לשים לב כי התירוץ הוא שרצועה יוצאת מתוך יוסף אל תוך בנימין, ולא הפוך, כפי שכתב בטעות אחד החוקרים.

הרב יואל אליצור מעלה את הקושי הזה בספרו, אך כותב שמאמר הגמרא הנ"ל "אינו הולם את פשט הגיאוגרפיה המקראית, לפיו שילה היא בלב נחלת אפרים" (מקום בפרשה, עמ' 456). בעיני תמוה לדחות גמרא ערוכה בבבלי ובירושלמי מחמת זיהוי גיאוגרפי שהוא מסופק ומפוקפק, כפי שנראה להלן.

יש לציין כי הגמרא הנ"ל בזבחים מסיקה שיש מחלוקת האם השכינה בתקופת שילה שרתה בחלק בנימין או בחלק יוסף, אך נראה כי זו אינה מחלוקת במציאות, ולדעת כולם עמד אוהל מועד בחלקו של בנימין ואילו המזבח והסנהדרין בחלקו של אפרים, כפי שמופיע גם בירושלמי, אלא שנחלקו הדעות מה נחשב עיקר לעניין השראת שכינה. ועיין רש"י יהושע יח, יד אשר מצטט את דעת רבי, שהשכינה בתקופת שילה שרתה בחלק בנימין, וכן קובע כי "גבול צפוני של בנימין ודרומי של אפרים נוגעין זה בזה, ושם היתה שילה בחלק אפרים... ואף לבנימין היה בו חלק".

¹⁴ מיקום זה של אוהל מועד בפסגתו של הר מסביר מדוע חשבו בתחילה שמואל דודו כי גם את המקדש יש לבנות במקום הגבוה ביותר בירושלים (זבחים נד ע"ב). מסקנתם היתה שיש לבנות את המקדש במקום נמוך יותר, שכן בנימין קיבל את ברכת כתפיו של השור (דברים לג, יב ורש"י שם). במשכן שילה, שנמצא בגבול נחלת אפרים, מתאימה דווקא בנייה בשיא הגובה, שהרי יוסף קיבל את ברכת קרניו של השור: "בְּכֹר שֹׁרוֹ הָדָר לוֹ וְקָרְנֵי רָאֵם קָרְנָיו" (שם לג, יז). בהקשר זה יש לציין כי גם בתקופת המדבר הוקם תמיד אוהל מועד באיזור מוגבה: עיין במדבר רבה יט, טז; זבחים נט ע"ב; העמק דבר במדבר טז, יב. כך גם בהר סיני ובהר המוריה – המקום המקודש ביותר הוא הגבוה ביותר מבחינה טופוגרפית (שמות יט, כ; שם כד, יז; שם לד, ב; יחזקאל מג, יב). ועיין שולחן ערוך אורח חיים קנ, ב: "אין בונים בית הכנסת אלא בגבהה של עיר".

¹⁵ דבר זה הוכיח פרופ' יהודה אליצור. ראה: "יוצא מבית אל לוזנה", בתוך: ישראל והמקרא, עמ' 347-341. קישור למאמר מופיע באתר ויקיפדיה: "העי".

¹⁶ מעט מתחת לכיפה המערבית בפסגת הר בעל חצור ישנו כיום בור מים, ובורות נוספים נמצאים במורדות ההר. דבר זה מצביע על האפשרות שגם בעבר היו שם בורות מים כאלו – דבר הכרחי לפעילותו של אוהל מועד.

ובכן, 'תל שילה' הוא כנראה העיר תְּאֲנַת שְׁלֵה – אחת מערי שבט אפרים שמופיעה בספר יהושע.¹⁷ הגמרא אומרת שהעיר תְּאֲנַת שְׁלֵה נקראה בשם זה מפני שמשם היו רואים את מקום אוהל מועד של שילה ומתאנחים על חורבנו,¹⁸ ודבר זה מתאים באופן מדויק ל'תל שילה', שכן הנוסעים דרומה בדרך הראשית היורדת מכיוון שכם נעו בתוואי הדרך המתפתלת בוואדי בין ההרים (ליד היישובים רחלים ועלי), ורק כאשר עקפו את גבעת הראל והגיעו אל 'תל שילה' הם יצאו מן הוואדי הצר וראו מול עיניהם בבירור את הר בעל חצור.¹⁹ הזיהוי המקובל לעיר תְּאֲנַת שְׁלֵה – חורבת תאנא העליונה או התחתונה, באיזור היישוב איתמר – מתעלם באופן בוטה מדברי הגמרא הללו, שכן משני מקומות אלו אין קשר עין לא אל 'תל שילה' וסביבתו ואפילו לא אל הר בעל חצור.²⁰

חשוב לציין כי בהר בעל חצור עצמו שכן המשכן בלבד, ובתקופתו של יהושע עדיין לא היתה באיזור עיר.²¹ עם השנים התפתחה כנראה עיר קטנה במורדות המערביים של ההר, ואותה אנו פוגשים בסיפור המלחמה מול הפלשתים²² וגם במקומות נוספים בתנ"ך.²³ סביר כי עיר זו נקראה 'שילה', על שם אוהל מועד שמעליה, וסביר כי שם זה נשתמר בכפר סילוואד (סיל-וואד) שנמצא שם כיום. הכפר סילוואד משמר, אם כן, את שמה של העיר ששכנה ממערב לאוהל מועד, ואילו הכפר סילון משמר את שמה של העיר תְּאֲנַת שְׁלֵה.

*

אך מעבר לכל הנתונים המוכיחים כי אוהל מועד שכן בפסגת הר בעל חצור, הנקודה העיקרית היא המניע הרוחני: יהושע מעביר את המשכן אל הר בעל חצור בגלל שזו היתה התחנה השנייה במסעו של אברהם, ומגמתו של יהושע היא לצעוד בעקבותיו של אבי האומה. סביר מאוד כי את מזבח האבנים של משכן שילה בנה יהושע סביב המזבח שבנה שם אברהם, בדיוק כפי שעשה בהר עיבל.

מתוך תובנה זו ניתן לבאר דין מיוחד שהיה קיים במשכן שילה: קדושת מחנה ישראל היתה קיימת סביב שילה 'בְּכָל הַרְאָה', דהיינו בכל מקום שבו התקיים קשר עין אל אוהל מועד.²⁴ והדבר קשה: מדוע זכתה שילה להתפשטות כל-כך מיוחדת של קדושתה,²⁵ ומדוע נוקטת המשנה בסגנון משונה שכזה – 'בְּכָל הַרְאָה? מִיְהוּ אוֹתוֹ רְאוּהָ?'

¹⁷ יהושע טז, ו-ז: "וַיָּצֵא הַגְּבוּל הַיָּמָה הַמְּקֻמָּת מִצְפּוֹן, וְנֹסֵב הַגְּבוּל מִזְרְחָה תְּאֲנַת שְׁלֵה, וְעָבַר אוֹתוֹ מִמִּזְרַח נְוֹקָה, וַיָּרֵד מִנְוֹקָה עֲטָרוֹת וְנֶעְרָתָה, וּפְגַע בִּירִיחוֹ וַיָּצֵא הַיָּרְדֵּן". תוואי הגבול בפסוק זה נע ממערב למזרח, ואת ירדת התוואי דרומה לכיוון 'תל שילה' מבטא הכתוב בלשון "נֹסֵב", דהיינו הסתובב.

¹⁸ זבחים קיח ע"א.

¹⁹ על אף שקשר עין עם הר בעל חצור היה קיים גם באיזור שכם, לפני שנכנסו הנוסעים אל הוואדי המפותל, הרי שליד 'תל שילה' נפתח הוואדי בבת אחת ותחושת הקירבה אל מקום אוהל מועד נעשתה מוחשית.

לפי דברי רש"י בירמיהו ב, כד נראה כי בעת שהמשכן עמד בשילה התפרש השם 'תְּאֲנַת שְׁלֵה' כביטוי להתרגשות של עולי הרגל אשר הגיעו מצפון, כאשר נגלה אוהל מועד מול עיניהם, ואילו אחרי סילוק המשכן משילה התפרש השם 'תְּאֲנַת שְׁלֵה' כביטוי של אבל ויללה שהשמיעו עובדי הדרכים בהתקרבם אל מקום אוהל מועד הנטוש.

²⁰ מעבר לכך, תמונה בעיני ההסתמכות על הקירבה הלשונית בין 'תְּאֲנַת' לבין 'תאנא', שהרי כל מקום שבו מצויים עצי תאנה עשוי להיקרא בשם 'תאנא'. כמו כן הגיוני יותר לחפש קירבה לשונית אל המילה 'שילה', שהיא החלק העיקרי בשמה של העיר.

²¹ שילה אינה מנויה כעיר בכל רשימות הערים שבספר יהושע, והיא נקראת פעמיים בשם "הַמְּחֻנָּה שְׁלֵה" (יהושע יח, ט; שופטים כא, יב).

²² שמואל א' ד, יג. מסיפור זה מוכח כי אוהל מועד שכן בנקודה גבוהה ובולטת, שהרי איש בנימין שהגיע מכיוון מערב ראה את עלי מרחוק ובכל זאת נכנס קודם כל אל העיר – התנהלות מוזרה שהתקשו בה המפרשים.

²³ מלכים א' יד, ב; ירמיהו מא, ה, ועוד.

²⁴ משנה מגילה א, יא: "אין בין שילה לירושלים, אלא שבשילה אֹכְלִים קִדְשִׁים קְלִים וּמַעֲשֵׂר שְׁנֵי בְּכָל הַרְאָה, וּבִירוּשָׁלַיִם לִפְנֵים מִן הַחוּמָה".

²⁵ חידושי אגדות למהר"ל, זבחים קיח ע"א: "כי דבר זה מורה על מדרגה נבדלת, שיהיה מתפשט קדושתו של משכן בכל הרואה... ואל תתמה, אם כן יהיה קדושתו יתירה מבית עולמים... מכל מקום לענין זה שהיה נאכל בכל הרואה היה יותר".

ובכן, אם נזכור כי יסוד קדושתו של משכן שילה הוא המזבח שבנה שם אברהם, נוכל להסיק כי 'הַרְוֹאָה' שאליו רומזת המשנה הוא אברהם אבינו. מכוח הראייה הגדולה והמיוחדת של אברהם – "כִּי אֶת כָּל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה רֹאֶה לְךָ אֶתְנַנֶּה וּלְזָרְעֶךָ עַד עוֹלָם"²⁶ – התפשטה הקדושה על כל מלוא עיניו.²⁷

מכאן נתקדם שלב נוסף ונשאל: מדוע בעצם עזב אברהם את אלון מורה ועלה "הַקְּהָה", אל מקום שהוא רק 'בין לבין' ואין לו הגדרה או שם מצד עצמו? ובכלל, על מה ולמה הקים שם מזבח?²⁸

לאור התובנה הגיאוגרפית מתבהרת התשובה הפרשנית: אברהם מייחל ומצפה לראות את הארץ, שהרי כך הוא נצטווה: "לֵךְ לְךָ... אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲרָאָךְ".²⁹ באלון מורה התגלה אליו ה', ובשל כך בנה שם מזבח, וכעת הוא חפץ שתתגלה אליו גם ארץ ישראל – ועל כן הוא ממחר לעלות אל ההר הגבוה ביותר שממנו נפרשים כל נופיה של הארץ. זהו המקום המדויק שאליו כיוון אברהם את מסעו, ועם השלמת המשימה הוא בונה במרומי ההר מזבח, מתוך הודאה על כך שזכה לראיית הארץ – זכה להשלים את המשימה הראשונה שאליה נשלח.

*

אולם נותרה עדיין בעיה קטנה אחת: הרי חברון, הגבוהים במעט מהר בעל חצור, מפריעים לתצפית לכיוון דרום. הפתרון של אברהם הוא לנסוע לשם, ולהשלים משם את ראיית כל קצות הארץ. לכן בונה אברהם בחברון מזבח שלישי, ומביע בכך שוב את הודאתו לה': "וַיָּבֵא וַיֵּשֶׁב בְּאֵלֶיךָ מִמְּרָא אֲשֶׁר בְּחֶבְרוֹן, וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ לַה'".³⁰

מזבח זה נבנה, כפי הנראה, בפסגה הגבוהה ביותר בהרי חברון, אשר מתנשאת לגובה של 1020 מטר מעל פני הים.³¹ למרגלות הפסגה הזו, שנקראת ח'לת בטרח', נמצא האתר הארכיאולוגי ח'רבת רמת ח'ליל שאותו מקובל לזהות כ'אלוני ממרא' – המקום שבו גר אברהם!³²

²⁶ בראשית יג, טו.

²⁷ בדומה לכך, גם ראייתו של משה פעלה קדושה על כל מלוא עיניו: "אמר רב יהודה אמר שמואל: כל שהראהו הקב"ה למשה חייב במעשר" (בבא בתרא נו ע"א).

²⁸ מבין ארבעת המזבחות שבנה אברהם, מסבירה התורה רק בשניים מהם את הסיבה לבניית המזבח: המזבח הראשון באלון מורה נבנה בעקבות התגלות ה', והמזבח הרביעי בהר המוריה נבנה לצורך העקידה. במזבח השני, אשר נבנה בין בית אל ובין העי, אין שום הסבר מדוע נבנה, וכך גם במזבח השלישי אשר בחברון. רש"י אמנם כותב: "וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ – נתבאר שעתידין בניו להכשל שם [בעי] על עוון עכן, והתפלל שם עליהם" (בראשית יב, ח), אך עדיין לא מובן מדוע לא נבנה המזבח בעי עצמה.

²⁹ בראשית יב, א. ועיין אור החיים בראשית יג, יד.

³⁰ בראשית יג, יח. לכשנדייק, אברהם לא עזב את הר בעל חצור על מנת לנסוע אל חברון, אלא חיבר את שני המקומות הללו וחי על הציר שבניהם: "ואף עכשיו היה יושב שם [בהר מקדם לבית אל]... ואע"פ שכתוב 'וַיָּבֵא אֶבְרָם' וגו', אהלים הרבה היו לו, ונמשכו עד חברון" (רש"י בראשית יט, יז). דבר זה מלמד כי ישנו חיבור מסוים בין המזבח השני בהר בעל חצור לבין המזבח השלישי אשר בחברון, שהרי עניינם הוא אחד – הודאה על ראיית הארץ.
³¹ נ.צ: 209711/606683.

³² הצצה נוספת במפה חושפת רובד נוסף בסוגיה: למרגלותיה המערביים של הפסגה הנ"ל נמצא מלון פארק המיתולוגי – המלון שבו יצא אל הדרך מפעל ההתנחלות ביהודה ושומרון. ואם נרחיב את המבט, נגלה שארבעת המזבחות שבנה אברהם מקבילים (בסדר הפוך) לארבעה ציוני דרך ראשוניים בשיבת הבנים אל לב הארץ:

א. מלחמת ששת הימים פתחה את הפתח לחזרה אל ירושלים השלימה ואל מרחבי יהודה ושומרון. רגע השיא של המלחמה – כיבוש הר הבית – מקביל למזבח הרביעי שאותו בנה אברהם בהר המוריה (בראשית כב, ט).

ב. הכניסה למלון פארק, ימים ספורים לפני חג הפסח תשכ"ח, היוותה את ראשית ההתיישבות החדשה באיזור יהודה, והיא מקבילה למזבח שאותו בנה אברהם באלוני ממרא, ממש ליד אותו מלון. ומעניין לציין כי גם כניסת ישראל לארץ התרחשה ימים ספורים לפני חג הפסח, וגם שם נקרא מקום לינתם בשם 'מְלוֹן' (יהושע ד, ג-ח).

ג. גרעין ההתיישבות השני של גוש אמונים, שהצליח לעלות לקרקע לפני הגרעין הראשון, נקרא 'גרעין שילה'. מלכתחילה ניסה גרעין זה להתיישב בהר בעל חצור, ובסופו של דבר הוא הצליח להתיישב בעפרה הסמוכה על-ידי הצטרפות אל קבוצת פועלים שבנתה גדר סביב הבסיס הצבאי שבראש ההר. הצלחתו של 'גרעין שילה' היוותה את פריצת הדרך להתיישבות בשומרון, ונקודת ציון זו מקבילה למזבח שבנה אברהם בשילה – באותו מקום עצמו.

ד. גרעין ההתיישבות הראשון של גוש אמונים, שניסה בעקשנות רבה לעלות לסבסטיה, נקרא 'גרעין אלון מורה', ואף הקים בסופו של דבר את היישוב אלון מורה. הצלחת המאבק הזה שינתה את התודעה הלאומית ביחס להתיישבות ביהודה ושומרון, והיא מקבילה למזבח הראשון שבנה אברהם באלון מורה – המזבח הראשון שבנה אברהם, והראשון שהתגלה עד כה.

ואכן, "אברהם קראו הר"³³. אברהם, בשלב שבו היה עדיין 'אֲבָרָם', דהיינו אֲבָרָם, ראה את הקודש כ'הר' – מהות המתנשאת ומתרוממת מעל עולם החול.³⁴ בהמשך התגדל והתרחב שמו של אברהם, ובמקביל התפתחה בתוכו קומה רוחנית גבוהה יותר שעל פיה נועד הקודש לרומם את החול ולא להתנתק ממנו.³⁵ או אז בנה אברהם את המזבח בהר המוריה – לא בפסגה הגבוהה ביותר בירושלים, אלא בהר ששוכן בינות ההרים שמסביבו. על גבי מזבח זה יבנה דוד המלך את מזבח בית עולמים, ובכך ישלים את מהלך הצעידה בעקבות מזבחותיו של אברהם אבינו.³⁶

*

כאשר יוצא יעקב אל חרן הוא לן באתר שאין לו שם, אך מצד שני הוא 'המקום', בהא הידיעה.³⁷ נראה כי התורה רומזת לכך שמדובר בהר בעל חצור, שהוא 'המקום' המוכר לנו מפרשת לך-לך: "עַד הַמִּקְוֵם אֲשֶׁר הָיָה שָׁם אֱהִלּוּ בְּתַחֲלָה... שָׂא נָא עֵינֶיךָ וּרְאֵה מִן הַמִּקְוֵם אֲשֶׁר אֶתָּה שָׁם".³⁸ ואם כך, הרי מתגלה כאן סיבה נוספת לכך שיהושע העביר את המשכן דווקא אל אותו המקום – הוא שאף להגשים בכך את חזונו של יעקב: "וְהָאֵבֶן הַזֹּאת אֲשֶׁר שָׁמַתִּי מִצֵּבָה יְהִיָּה בֵּית אֱלֹהִים".³⁹ ואולי מטעם זה, ובאופן סמלי, נבנה אוהל מועד בשילה על גבי בניין של אבנים.⁴⁰

*

בתחילת ספר שופטים מסופר כי מלאך ה' עלה מן הגלגל אל הבָּכִים, והוכיח את העם על חטאיו. העם התחרט על דרכיו ובכה בכי גדול – ודווקא אז חטא בחטא החמור של הקרבת קורבנות מחוץ למשכן בעת איסור הבמות! איך ניתן להסביר זאת?!⁴¹

מעבר לכך יש לציין כי אברהם התנחל לראשונה במקומות שקרויים על שמם של עצי אלון, עץ שהיווה סמל לשיבה אל גוש עציון, ואכן, מעשי אבות סימן לבניהם: "אלון מורה" של אברהם הפך ל"אלוני מרה" רבים כשנכנסו בני ישראל לארץ (דברים יא, ל), והוא עתיד להפוך ל"הרבה אלוני מורה", כלשונו של מנחם בגין, בימי ההתנחלות החדשה בארצנו הישנה.

³³ מדרש תהלים מזמור פא; ספרי דברים ג, כה; פסחים פח ע"א.

³⁴ ההתנשאות הגיאוגרפית של משכן שילה מבטאת התנשאות אמיתית וראויה של הקודש מעל עולם החול, אך זו הידרדרה ברבות הימים למצב שבו מעמד הכהונה מתנשא מעל לאנשי העם הפשוטים באופן שלילי ובעייתי (עיין שמואל א' ב, יג-כב). העניין קשור גם לשיטתו של עלי, ששחיטה כשרה בכהנים בלבד (רש"י שם א, כה-כח, והשווה שמואל א' ז, טז).

³⁵ השווה: הרא"ה קוק, עין איה שבת ב, רעא-רעד.

³⁶ מדוע לא בנה יהושע מזבח גם על גבי המזבח השלישי שבנה אברהם בחברון? נראה כי יהושע קבע שלפי שעה תהיה חלוקה בין שתי הפסגות שבהן בנה אברהם מזבח: שילה של בנימין תהיה הר הקודש, ואילו חברון, שאותה הוא העניק לשבט יהודה, תהיה המקום שבו תצמח המלוכה (עיין רלב"ג שמואל ב' טו, ז). אברהם עצמו חיבר בין שתי הפסגות הללו (רש"י בראשית יט, יז) ובסופו של דבר בנה מזבח בירושלים – במקום שבו מחוברת הכהונה עם המלוכה בתוך אותה האישיות (בראשית יד, יח). דוד הולך בעקבותיו של אברהם והוא מחבר את בנימין עם יהודה, את הקודש עם החול, ובונה את המזבח בהר המוריה על גבי המזבח שבנה שם אברהם.

³⁷ בראשית כח, יא-יט.

³⁸ שם יג, ג-ד. גם הרב יהודה קיל שיער כי המקום שבו לן יעקב הוא מקום המזבח השני של אברהם: עיין פירוש דעת מקרא בראשית יג, ד, הערה 4ב. והשווה את הבטחת הארץ והזרע שנאמרה שם לאברהם (בראשית יג, יד-טז) עם ההבטחה הדומה שנאמרה שם ליעקב (שם כח, יד). במקביל לכך, ניתן להסיק מתוך השוואת שני פירושי של רש"י כי 'בית אל' שבה לן יעקב היא מקום המשכן בשילה: בבראשית כח, יז כותב רש"י כי בית אל, שבה היה חלום הסולם, נמצאת בגבול שבין בנימין לבין בני יוסף, וביהושע יח, יד הוא כותב כי שילה היתה בגבול שבין בנימין לבין אפרים. וכבר הסביר פרופ' יהודה אליצור, במאמרו הנזכר לעיל, כי ישנם מקומות שבהם משמעות המילים 'בית אל' אינה העיר בית אל אלא 'הר בית אל' – איזור הררי שגבולו הצפוני הוא פסגת הר בעל חצור (וכך מוכח גם מבראשית יג, ג).

על-פי זה ניתן לפרש כי 'בית אל' המופיעה בסיפור מלחמת פילגש בגבעה היא 'הר בית אל', דהיינו המשכן אשר בראש הר בעל חצור. ממילא מובן מדוע מותר היה להקריב שם בשעת איסור הבמות, ומדוע היו שם הכהן הגדול וארון הברית והאורים והתומים (עיין שופטים כ, יח-כח; רד"ק שם כ, כו; שם כא, ד; שם כא, יב). פרשנות זו אינה רלוונטית, כמובן, לפי הדעה שהמשכן שכן ב'בית שילה'.

³⁹ בראשית כח, כב. והרד"ק שם כתב: "יהיה בית אלהים: שיצווה לבניו שיצווה לבניהם כי ברשתם הארץ יעשו שם בית אלהים". והשווה שופטים יח, לא.

⁴⁰ משנה זבחים יד, ו.

⁴¹ שופטים ב, א-ה; משך חכמה דברים יב, ח.

התירוץ לקושייה זו הוא פשוט: ההקרבה בפכים היתה מותרת, מכיוון ש'הפכים' הוא שם נוסף של משכן שילה.⁴² משמעותו של שם זה קשורה אל דברי הגמרא שהובאו לעיל, על כך שמשכן שילה עמד בדיוק במקום שבו חבקה נחלת בנימין את נחלת אפרים: "רצועה היתה יוצאת מחלקו של יוסף לחלקו של בנימין", ובלשון הירושלמי: "כראש תור [עגיל] היה נכנס מתוך חלקו של יוסף לתוך חלקו של בנימין, והיה המזבח נתון עליו".⁴³ המציאות הגיאוגרפית שבה חובקת נחלת בנימין את נחלת יוסף מהווה ביטוי לחיבוק ולחיבור שבין שני האחים: "ויפל על צנארי בנימן אחיו ויבך, ובנימן בכה על צנארי – על משכן שילה שעתיד להיות בחלקו של יוסף, וסופו ליחרב".⁴⁴ לפי זה נקראת שילה בשם 'הפכים' על שמה של אהבת האחים הנשגבה של שני האחים הבוכים, יוסף ובנימין.⁴⁵

*

ההבנה הרווחת, אשר גורסת כי שילה היתה בתוך נחלת אפרים, נובעת מתוך טעות בפירושו של ביטוי אחד בספר תהלים: "ויטש משכן שלו, אהל שכן באדם... וימאס באהל יוסף, ובשבת אפרים לא בחר".⁴⁶ אך מיד בפסוק הבא מתבררת כוונת המשורר: "ויבחר את שבת יהודה, את הר ציון אשר אהב, ויבן כמו רמים מקדשו, כפארץ יסדה לעולם". כשם שהבחירה בירושלים כמקום המקדש לא היתה בחירה בשבת יהודה עצמו אלא בנקודת החיבור שבין יהודה לבין בנימין, כך היתה גם השאיפה הראשונית להשראת השכינה – בנקודת החיבור שבין יוסף לבין בנימין.⁴⁷

*

לאחר עשרות שנים שבהם מחפשים הארכיאולוגים לשווא את אוהל מועד באיזור 'תל שילה', ראוי לנסות ללכת בדרך שונה – להקשיב למקורות התורניים ולערך חפירות בראש הר בעל חצור. קיימים אמנם כמה שיקולים המקטינים את הסיכוי למצוא שם ממצאים משמעותיים, שהרי שילה נחרבה,⁴⁸ וגם

⁴² כשם ששמות רבים ניתנו לירושלים ולמקום המקדש (במדבר רבה יד, יב; פסחים פח ע"א, ועוד), כך ניתנו שמות רבים למקום המשכן בשילה, שהרי הקודש עשיר הוא בבחינות ובגוונים. דבר זה למדתי מד"ר עלי טלאור, ותודתי נתונה לו על כך.

⁴³ זבחים ק"ח ע"ב; ירושלמי מגילה א, יב. ועיין ילקוט שמעוני יהושע רמז כט.

⁴⁴ בראשית מה, יד ורש"י שם. בהקשר זה יש לציין כי האתגר של אהבת אחים מופיע בהר בעל חצור מספר פעמים: עיין בראשית יג, ז-ט; שמואל ב' יג, כג-כט, דברי הימים ב' יג, ג-ז. הר בעל חצור עמד גם במוקד מלחמת האחים מול שבת בנימין, כמבואר לעיל, וגם בימינו התרחשה מלחמת אחים זוטא ביישוב עמונה הסמוך להר בעל חצור.

⁴⁵ תירוץ זה אינו רלוונטי, כמובן, לפי הדעה שאוהל מועד שכן בתל שילה'.

⁴⁶ תהלים עח, to-o.

⁴⁷ כך בדיוק מופיע בילקוט שמעוני (תהלים תתכ"ג): "רבי הוה יתיב, פשט כל החופות [מקומות שבהם שרתה שכינה] בגבולו של בנימן. אמר רבי שמעון [בנו של רבי] לרבי חייא רבה: והכתיב וימאס באהל יוסף ובשבת אפרים לא בחר? אמר ליה: והדא מסייעא לאבוך, מה בחירה שנאמר ביהודה אינה ביהודה אלא בשבת בנימן, אף מאיסה שנאמר ביוסף אינה אלא בשבת בנימן". הבחירה היא, קודם כל, בנחלת בנימין, וההתלבטות היא האם השכינה תשרה בחיבור הצפוני של בנימין עם יוסף או בחיבור הדרומי של בנימין עם יהודה. ויש להוסיף כי יוסף עצמו ניסה להביא אליו למצרים את בנימין לבדו, ובסופו של דבר נחשף הקשר העמוק שבין יהודה לבין בנימין, "פי עבדך ערב את הנער" – החיבור הגדול של בני רחל ובני לאה.

לפי זה ניתן לפרש כי ההר שעליו מדובר באותו מזמור, "ויביאם אל גבול קדשו, הר זה קנתה ימינו" (תהלים עח, נד) הוא 'הר בית אל' – ההר המרכזי של ארץ ישראל שבו גר אברהם ואותו ביקש גם משה לראות (במדבר יג, יז; דברים ג, כה), ורק בשלב מאוחר יותר נבחרה הנקודה המדויקת בתוך איזור הררי זה. על כל פנים ברור כי פירושו של רש"י בתהלים (עח, טז) – "הוא שילה שהוא בחלקו של יוסף" – אינו סותר את פירושו ביהושע יח, יד שהובא לעיל, וכוונתו לגבול אפרים ובנימין.

⁴⁸ מקובל לומר כי שילה נחרבה אחרי מות עלי, אולם בסיפור המלחמה מול הפלשתים (שמואל א' פרק ד') אין אפילו רמז לכך שהפלשתים עשו את כל הדרך מאפק עד שילה וכי שילה נכבשה ונחרבה. הטרגדיה המתוארת מיד לאחר מות עלי היא אך ורק פטירתה של כלתו (וכך גם בתהלים עח, טז), ומסגנון הפסוקים בתחילת פרק ה' נראה כי מיד אחר כך חל מהפך בסיפור: הארון שאותו גזלו הפלשתים היכה בהם מכה רבה, ודבר זה הטיל עליהם אימה גדולה למשך זמן רב. כמו כן, בגמרא (מכות יב ע"א) משמע כי מזבח האבנים בשילה עמד שם גם אחרי שהמשכן ומזבח הנחושת הועברו אל נוב וגבעון, ועל אף שרש"י מתקן שם את הגרסה, הרי בגמרא עצמה הושארה הגרסה המקורית. וכן מצינו ששילה היתה מיושבת זמן לא רב אחרי המלחמה מול פלשתים (מלכים א' יד, ב ועוד).

לכן נראים דברי החזון איש אשר כתב כי 'חורבן' שילה בימי עלי היה עצם סילוק אוהל מועד משם, ולא חורבן ממשי: "והנה לא מצינו בכתוב שחרבה שילה, אלא נראה שאחר מיתת עלי הועתק המשכן משילה ע"פ ה', עיין ירמיהו ז, יב" (חזון איש קדשים מהדורה קמא סימן מ"א ס"ק י"ח). מן הפסוק בירמיהו למד כנראה החזון איש כי הפגיעה בשילה היתה מעשה ה' ולא מעשה פיזי של הגויים, וכפי ששמע גם בתהלים עח, ס: "ויטש משכן שלו". ואמנם רש"י בתהלים ע"ד, ח כתב כי "פלשתים החריבו שילה, נבוכדנצר החריב בית ראשון, ורומיים החריבו בית שני", אך נראה כי כוונתו ללקיחת הארון, וכפי שמחלק הפסוק הקודם

אם נותרו אי אלו שרידים עד ימינו – יתכן כי הם נהרסו וניזוקו כאשר נבנה במקום בסיס צבאי. ואף על פי כן, קיים עדיין סיכוי לגלות ממצאים ארכיאולוגיים בתוך הבסיס הצבאי.⁴⁹ חורבות של עיר מן התקופה לא יימצאו שם כמובן, שהרי איזור אוהל מועד עצמו לא היה איזור מיושב, ואפילו חומה לא היתה בו,⁵⁰ אבל סביר בהחלט שיימצאו שם עדויות למאות השנים שבהן הוקרבו שם קורבנות. ואולי יזכו החופרים למצוא שם גם את קירות האבן הנמוכים שעליהם הוצבו קרשי המשכן,⁵¹ את מזבח האבנים שהקים שם יהושע, ועוד מזבח אחד קטן וצנוע – המזבח שאותו בנה שם אברהם אבינו.

לתגובות והערות: מוטי מאור | 0547348736 | Or.hadash.hafakot@gmail.com

בין שריפת המקדשים לבין חילול כבוד המשכן: "שלחו באש מקדשך, לארץ חללו משכן שְׁמֶךָ". ועיין זבחים ק"ח ע"ב, שם נוקטת הגמרא לשון 'חרבה' הן לגבי שילה והן לגבי נוב שוודאי לא נחרבה ממש. ועיין גם בראשית רבה נד, ד.

יחד עם זאת, ודאי ששילה חרבה בסופו של דבר גם באופן ממשי, שהרי הנביא ירמיהו משתמש בתקדים של שילה כאות אזהרה לחורבן שעתיד להתרחש לדבריו גם בירושלים (ירמיהו ז, יב-יד; שם כו, ו-ט). לכן נראה כי חורבנה הממשי של שילה אירע בעת מסע סנחריב, ולא בימי עלי ושמאל, וממילא מובן כי ירמיהו לא הזכיר לעם סיפור מן העבר הרחוק אלא השתמש בדוגמה טרייה ומוחשית. מסע ההרס של סנחריב עבר בנחלת שבט בנימין וכלל כמה וכמה יישובים ידועים – מגרון, מכמש, גבעת שאול, ענתות, נוב, ועוד – אך אחד היישובים שברשימה זו אינו מופיע בשום מקום אחר בתנ"ך: לְיִשָּׁה (ישעיהו י, כח-לב). יתכן כי לְיִשָּׁה היא שילה, אשר אותיות שמה התהפכו, כפי שמצאנו, למשל, לגבי תמנת סרח שהפכה לתמנת חרס.

⁴⁹ לפי נתונים עדכניים שנמצאים בידי, לא נערך מעולם בהר בעל חצור אפילו סקר ארכיאולוגי מינימלי. בנקודה זו יש דמיון בין אתר זה לבין הר הבית, שהוא אחד המקומות היחידים בארץ שלא נערכה בו חפירה ארכיאולוגית ראויה לשמה.

⁵⁰ רבינו גרשם (תמורה כא ע"ב ד"ה דתנן) כותב כי בשילה לא היתה חומה: "דהתם נאכל בכל הרואה, משום דכפר היה, דלית ליה חומה". לפי דבריו מתחזקת הקביעה כי 'תל שילה' אינו מקום אוהל מועד, שהרי ב'תל שילה' נמצאה חומה בצורה ושרידים מרשימים של עיר גדולה. ועיין תוס' שבועות טו ע"ב ד"ה דקדשה החולק על רבינו גרשם.

⁵¹ ירושלמי מגילה א, יב: קירות האבן במשכן שילה היו בגובה עשרה טפחים.